

KİTABXANADA ÖLKƏŞÜNASLIĞA DAİR ELMI İNFORMASIYA FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

Arzu Çələbi,
AMEA Məhəmməd Füzuli adına
Əlyazmalar İnstitutunun doktorantı
E-mail: a.chelebi@mail.ru

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün kitabxana sistemləri və şəbəkələrinin fondunda saxlanılan ölkəşünaslığa dair qiymətli materiallar xalqımızın və ölkəmizin zəngin irsinin tədqiqində və təbliğində çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Dünya elmsünaslığı və elm tarixi də göstərir ki, hər bir ölkədə elmin inkişafı, elmi tədqiqatların səmərəli təşkili və onların nəticələrinin cəmiyyətin sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi həyatına tətbiqi əsaslı dərəcədə bu mürəkkəb proseslərin elmi informasiya fəaliyyətindən asılıdır. Deməli, ölkəşünaslığın inkişafı üçün kitabxanada bu istiqamətdə elmi informasiya fəaliyyətinin daha səmərəli və düzgün təşkili mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Öncə "ölkəşünaslıq üzrə elmi informasiya fəaliyyəti" anlayışının şərhini verək.

Ölkəşünaslıq üzrə elmi informasiya fəaliyyəti – oxucuların bu sahədə informasiya tələbatının təmin edilməsi üzrə kitabxana fəaliyyətinin nəticəsi olan kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətidir. Cəmiyyətdə ölkəyə dair bədii-ədəbi, fəlsəfi-tarixi və elmi əsərlərin təbliğinə, oxucuların bu ölkəşünaslıq sahəsində mütləq mədəniyyətinin formalaşmasında və elmi tədqiqatların sənəd-informasiya təminatında kitabxananın kitabxana-bibliografiya və informasiya xidməti üzrə fəaliyyətinin mühüm rolu və yeri vardır. Məhz buna görə də haqlı olaraq bu xidməti idraki və intellektual fəaliyyətə aid etmək olar ki, bu prosesdə kitabxanaçı və oxucu mövzu ilə işləyir, informasiya və bilik axtarır, seçir, təhlil edir, ümumiləşdirir, xülasə edir və yenisini yaradırlar.

Tədqiqatlar göstərir ki, son illərdə respublikada ölkəşünaslıq sahəsində kitabxana-bibliografiya və informasiya xidməti, bu istiqamətdə sənəd kütləsinin bibliografiyalasdırılması prosesi getdikcə təkmilləşmiş, ölkəşünaslığın mühüm infrastrukturunu və ayrılmaz tərkib hissəsi kimi onun dinamik inkişafına səmərəli təsir göstərən zəngin sənəd-informasiya bazasına çevrilmişdir. Bu baxımdan da azərbaycanşünaslıq üzrə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin tarixi, təcrübəsi və nailiyyətlərinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi, bu mürəkkəb prose-

sin strategiyasının müasir kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, kitabşünaslıq və ölkəşünaslıq elmlərinin tələbləri səviyyəsində müəyyənləşdirilməsində mühüm nəzəri və təcrübə əhəmiyyət kəsb edir.

Bu gün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən iri kitabxanalarda özünün yüksək inkişaf mərhələsində olan ölkəşünaslıq üzrə kitabxana-bibliografiya və elmi informasiya xidməti sahəsində fəaliyyət azərbaycanşünaslığa dair mövcud sənədlər və informasiya tələbatçıları arasında uyğunluq yaratmaqda və sənəd kommunikasiya sistemində informasiya maneələrinin aradan qaldırılmasında səmərəli vasitədir. Həmin vasitə oxucuların ölkəşünaslıq üzrə informasiya tələbatının təminatına xidmət etməklə ölkəmizdə kitabxana işinin inkişafına da öz layiqli töhfəsini verir.

İndiki şəraitdə ölkəşünaslıq üzrə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin müasir texnologiyaya əsaslanaraq yeniləşməsi, onun elmi, sosial və kommunikativ funksiyasının təkmilləşməsi, struktur quruluşu, bibliografiyalasdırma prosesində nəşr növlərinin zənginləşməsi və nəzəri-metodik əsaslarının güclənməsi zəruri məsələlərdən biridir.

Ölkəşünaslıq üzrə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidməti sahəsində fəaliyyət bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir: sənəd-informasiya fondlarının çap və elektron nəşrlərlə komplektləşdirilməsi; bibliografik informasiya və soraq-bibliografiya xidməti; müxtəlif mövzularda bibliografik vəsaitlərin tərtibi və nəşri; soraq-bibliografiya aparatının təkmilləşdirilməsi və s. (4).

Bu sahədə həyata keçirilən elmi tədqiqat və təşkilati işlər nəticəsində müxtəlif kitablar, retrospektiv və mövzu bibliografik vəsaitlər, şəxsi biobibliografik göstəricilər, çap kataloqları, şəxsi arxivlərin təsviri və s. hazırlanır, yazılı bibliografik arayışlar tərtib edilir, şifahi arayışlar verilir və bununla alim və mütəxəssislərin ölkəşünaslığa dair daim artan kitabxana-bibliografiya və informasiya tələbatı ödənilir, onlar müxtəlif elmi xarakterli informasiya ilə təmin olunur.

Bildiyimiz kimi, bütün tip kitabxanalarda elmi informasiya fəaliyyəti, əsasən, aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır: fondların soraq-bibliografiya aparatının (SBA) təşkili; müxtəlif məqsəd və oxucu istiqamətli bibliografik vəsaitlərin tərtibi; bibliografik informasiya xidməti; soraq-bibliografiya xidməti; tövsiyə bibliografiya xidməti; metodik iş və məsləhətlər; bibliografik biliklərin təbliği; bibliografik fəaliyyət sahəsində həyata keçirilən elmi tədqiqatlar (2, *səh. 65*).

Kitabxanada alim və mütəxəssislərə ölkəşünaslıq üzrə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsinin əsasını burada formalaşdırılan mükəmməl informasiya-axtarış aparatı təşkil edir.

Məlumdur ki, tipindən və sənəd-informasiya resursları fondundan asılı olmayaraq bütün kitabxanaların ölkəşünaslıq üzrə soraq-bibliografiya aparatını 2 hissə təşkil edir: soraq və bibliografik nəşrlər fondu; kataloq və kartoteka sistemi. Təbii ki, bu aparatda Azərbaycan və dünya xalqlarının bir çox dilində azərbaycanşünaslığa dair nəşr edilmiş müxtəlif növ informasiya daşıyıcıları: əlyazma, kitab, dövrü və nəşri davam edən ədəbiyyat, nadir və qiymətli nəşrlər, dissertasiya və avtoreferatlar, fotosuratlar, xəritələr, not və musiqi əsərləri, qəzetlər, görkəmli alimlərin şəxsi kolleksiyaları və s. haqqında bibliografik məlumat əks olunur.

Kitabxanada oxuculara ölkəşünaslıq sahəsində həyata keçirilən

kitabxana-bibliografiya və informasiya xidməti çoxcəhətli və olduqca rəngarəngdir. Bu, ilk növbədə, oxucu tərkibinin müxtəlifliyindən irəli gəlir. Ümumiyyətlə, bu istiqamətdə kitabxanada elə bir kitabxana-informasiya sistemi yaradılmalıdır ki, təhsil səviyyəsindən və ixtisasından asılı olmayaraq bütün oxucular ondan istifadə edə bilsin. Oxuculara kitabxana-bibliografiya və informasiya xidməti göstərməzdən əvvəl onların sorğu və marağı hərtərəfli öyrənilir. Çünki hər bir oxucunun mütaliəsini düzgün istiqamətləndirməkdə və xidmətin optimallığında bu öyrənmə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Kitabxanada həyata keçirilən kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin təhlili göstərir ki, ölkəşünaslıq üzrə sorğuların məqsədi olduqca müxtəlifdir: elmi iş, müəhazirəyə hazırlıq, şəxsi təhsil, tədris işi və s.

Ölkəşünaslıq üzrə kitabxanalarda elmi informasiya fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan bibliografik xidmət özündə soraq-bibliografiya və bibliografik məlumat xidmətlərini birləşdirir. Bunlardan soraq-bibliografiya xidməti məlumat tələbatçılarının birdəfəlik sorğusu əsasında bibliografik xidmətdir ki, oxucu-sorğu-cavab bu xidmətin əsas prosesidir. Birdəfəlik sorğunun və ona verilən cavabın mövcudluğu soraq-bibliografiya xidmətinin xarakterik və məcburi xüsusiyyətidir. Oxucu sorğularının yerinə yetirilməsi keyfiyyəti kitabxananın müasir çap əsərləri və elektron nəşrlər fondunun tamlığından, müxtəlif fondları özündə əks etdirən soraq-bibliografiya aparatının təşkilindən, bibliografik ixtisas səviyyələrindən, onların sənəd-informasiya fondlarının zəngin ədəbiyyat resursları ilə tanışlığından və bu istiqamətdə respublikanın digər yaxın profilli təşkilatlarının bibliografik işinin əlaqələndirilməsindən asılıdır.

Kitabxanada azərbaycanşünaslığa dair bir sıra sorğuları bibliografik ölkəşünaslıq üzrə soraq-bibliografiya aparatından istifadə etməklə operativ cavablandırır. Əgər arayış oxucunun iştirakı ilə yerinə yetirilsə, bu halda o, bibliografik biliyinin artırılması məqsədilə bibliografik axtarışa cəlb olunur. Lakin elə sorğular da vardır ki, onların yerinə yetirilməsi zamanı bibliografik mənbələrə baxmaqla kifayətlənilir, digər kitabxanalarla, elmi müəssisələrlə və mütəxəssislərlə məsləhətləşmələr aparılır.

Məlumdur ki, oxucu sorğularına uyğun olaraq kitabxanalarda ölkəşünaslıq üzrə arayışların 2 növü: bibliografik və faktoqrafik vardır. Tələb olunan və verilən informasiyanın xarakterindən asılı olaraq bibliografik arayışlar da 3 növə ayrılır: mövzu, dəqiqləşdirmə və ünvən (kitabxana-ünvən) (3, *səh. 101*).

Yerinə yetirilmə formasına görə ölkəşünaslıq üzrə arayışlar şifahi və yazılı olur ki, kitabxanalarda bütün arayışların, adətən, 8–15%-ni yazılı arayışlar təşkil edir. Belə arayışlar öz mürəkkəbliyinə görə seçilir və onların yerinə yetirilməsi xüsusi, əhatəli axtarış aparılmasını tələb edir.

Kitabxanalarda yerinə yetirilən ölkəşünaslıq arayışlarının böyük hissəsi mövzu arayışlarından ibarət olur. Həmin arayışlar, adətən, verilən bütün arayışların 70–80%-ni əhatə edir. Ölkəşünaslıq üzrə mövzu arayışlarının yerinə yetirilməsi metodikası ümu-

mi qaydalara əsaslanır: sorğunun qəbulu; mənbələr dairəsinin müəyyənəşdirilməsi; ədəbiyyatın meydana çıxarılması, seçilməsi, qruplaşdırılması və arayışın tərtibi.

Ölkəşünaslığa dair kitabxanalarda yerinə yetirilən arayışların digər qismini bibliografik-ünvan arayışları təşkil edir. Bibliografik-ünvan arayışı bibliografik mənbələr əsasında (bibliografik göstəricilər, kataloqlar, kartotekalar və s.) oxucunun tələb etdiyi sənədin mövcudluğunu və ya müəyyən fondada (kitabxanada, arxivdə, muzeydə, elmi-texniki məlumat orqanında) dəqiq saxlanma ünvanını (şifrini) müəyyənəşdirmək məqsədilə yerinə yetirilən arayışdır (*1, sah.103*). Bu arayışlar oxucuya məlum olan sənədlərin və ya onun bir hissəsinin kitabxananın fondunda yerləşdiyi yeri müəyyənəşdirməyə xidmət edir. Belə arayış bibliografik-ünvan axtarışı nəticəsində verilir.

Kitabxanaların ölkəşünaslıq sahəsində kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin digər istiqaməti – ədəbiyyat fondlarının təbliğidir. Bu istiqamətdə kitabxanalar tərəfindən təşkil olunan ənənəvi və səyyar sərgilər ictimai-siyasi və s. mühüm hadisələrə, elmi nailiyyətlərə, alim, şair və yazıçıların, görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin yubileylərinə, beynəlxalq və respublika səviyyəli konfrans, simpozium, seminar və s.-yə həsr edilir.

Bu gün kitabxanalarda ölkəşünaslıq üzrə elmi informasiya fəaliyyəti müasir kompüter texnologiyalarından bəhrələnməklə – oxuculara “retro” rejimində müxtəlif parametrlərlə informasiya axtarışı aparılır, internet şəbəkəsinin elektron informasiya ehtiyatlarından istifadə edilir və əməkdaşlar tərəfindən hazırlanan çap məhsullarının: kitab və monoqrafiyaların, bibliografik informasiya xidmətində ən mühüm vəsaitlərdən sayılan və oxucular tərəfindən geniş istifadə edilən retrospektiv, mövzu və şəxsi bibliografik göstəricilərin, çap kataloqlarının, şəxsi arxivlərin təsviri, yeni daxil olan kitabların, dövrü və nəşri davam edən ədəbiyyatın bibliografik informasiya göstəricilərinin və s.-nin yığımı və çapa hazırlanması

prosesləri yeni texnologiyaların tətbiqi vasitəsilə aparılır.

Müasir mərhələdə ölkə kitabxanalarında azərbaycanşünaslığa dair elmi tədqiqatları və təşkilati işləri həyata keçirən alim və mütəxəssislərə göstərilən kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin yeni mərhələsi başlanıb, müsbət nəticələr əldə edilib. Kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin optimallaşdırılması və iş proseslərinin avtomatlaşdırılması məqsədilə 2009-cu ildən kitabxanalarda kompüter texnologiyalarının geniş tətbiqinə başlanılıb və müasir iş üsulları vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Sevindirici haldır ki, hazırda dünya informasiya sistemində kitabxanaların sənəd-informasiya resurslarının təbliği, dövlətlərarası ədəbiyyat və informasiya mübadiləsinin dinamik həyata keçirilməsi, xarici ölkələrdə Azərbaycanın tarixi və mədəniyyəti ilə bağlı mənbələrin müəyyənəşdirilməsi, əldə edilməsi, tədqiq olunması və təbliği istiqamətində tədbirlər də genişləndirilir. Kitabxanalar tərəfindən azərbaycanşünaslığı inkişaf etdirmək məqsədilə ölkəşünaslığa (diyarşünaslığa) dair materiallarla fondların zənginləşdirilməsi, bu sahəyə aid dünya kitabxanalarında saxlanılan ədəbiyyatın və əlyazmaların müəyyənəşdirilməsi, onların çatışmayan nüsxələrinin Azərbaycana gətirilməsi məqsədilə müvafiq layihələr reallaşdırılır.

Beləliklə, Azərbaycanda kitabxana-informasiya sahəsinin müasir inkişaf mərhələsində kitabxanalarda ölkəşünaslığa dair elmi informasiya fəaliyyətinin nəzəri-metodoloji əsaslarının təhlili deməyə əsas verir ki, bu sahədə aparılan elmi tədqiqat işlərinin mövcud istiqamətlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər ölkəşünaslıq üzrə alim və mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulan kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin modernləşdirilməsini, beynəlxalq standartlar səviyyəsinə çatdırılmasını, inkişafını, eləcə də ölkəşünaslığın sənəd-informasiya potensialının optimallaşdırılmasını təmin edəcəkdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Əliyev Z. Ümumi bibliografiyaşünaslıq: dərs vəsaiti. Bakı–2001. 143 s.
2. Əliyeva-Kəngərli A. Milli-mənəvi dəyərlərimiz: yaradanlar və yaşadanlar. Bakı: Proqres, 2012.582 s.
3. Əliyeva-Kəngərli A. Müasir Azərbaycanda elmin informasiya təminatı və kitabxanalar. Bakı: Elm, 2007. 394 s.
4. İsmayılov N., Hacıyeva Q. Kitabxanada ölkəşünaslıq (diyarşünaslıq) üzrə bibliografik fəaliyyət (nəzəri-tarixi, təşkilati-metodiki məsələlər). Bakı: Mütərcim, 2004. 112 s.

Резюме

За последнее десятилетие с целью развития формационных ресурсов приняты некоторые директивные материалы, а так же разработана Государственная Программа. Эти материалы открыли широкие возможности для интенсификации страноведческой и краеведческой библиографии. В статье на основе этих материалов изучены информационные базы данных созданные библиотеками по различным темам страноведение.

Ключевые слова: крайведческая, библиография, информационное обеспечение, информационный-библиографическая база, национальная библиотека.

Summary

Over the past decade to develop library and information resources policy adopted by come materials, as well as the State Program. These materials have opened up broad possibilities for intensification of regional geographic and local history bibliography. Article based on these materials were studied information data – bases by libraries on various topic geography.

Key words: local history bibliography, information support, bibliographies, National library, information bibliographic database.